

Budapesti Levéltári Mozaikok

2023/12. szám

DOI: [10.56045/BLM.2023.12](https://doi.org/10.56045/BLM.2023.12)

ISSN: 2939-6921

URL: <https://leveltarimozaikok.bparchiv.hu/2023/11/17/leveltari-mozaikok-88/>

SIPOS ANDRÁS

Budapest 40
A városegyesítés évfordulójának
első megünneplése 1913-ban

Miért éppen a 40. évfordulón emlékeztek meg először ünnepélyes keretek között az egyesített Budapest létrehozásáról? Miért november 17-ét választották emléknapi napnak? Milyen üzenetet hordozott a megemlékezés az első világháború előestéjén? Az alábbi tanulmányban a fenti kérdésekre keressük a választ.

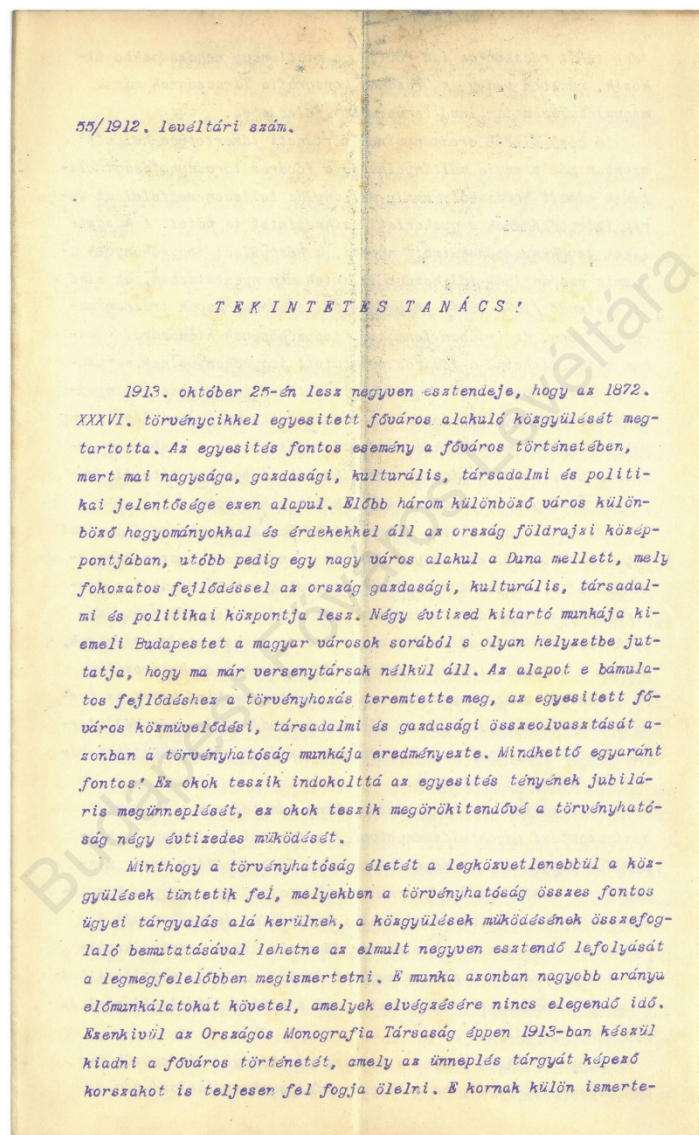
Kulcsszavak: *Budapest, főváros, várospolitikai, dualizmus, emlékezetpolitika, Bárczy István, Molnár Ferenc*

1. kép. Az első tisztújítás Budapesten. (Budapesti Hírlap, 1893. november 24.)

Az egyesített főváros törvényhatósági bizottságának 400 tagú közgyűlése 1873. október 25-én tartotta meg alakuló ülését, amelyen megválasztották az első főpolgármestert [Ráth Károly](#) személyében. Ez volt az a látványos és szimbolikus, ugyanakkor közjogi érvennyel is bíró aktus, amelynek emléknapként történő kiválasztása a leglogikusabb lett volna. Arra, hogy más lehetőség 1913-ig nem merült fel, közvetett bizonyítékként szolgál [Gárdonyi Albert](#) levéltárnok 1912. október 25-i előterjesztése, amelyben – a főváros levéltárának első elfogadott és sikeres történettudományi projektjeként – a „jubiláris évre” javasolta az egyesítésre vonatkozó okmányok összegyűjtését és kiadását.¹ Indoklásában ő is az alakuló közgyűlés október 25-iki évfordulójára utalt, a november 17-iki dátumot egyáltalán nem említette.

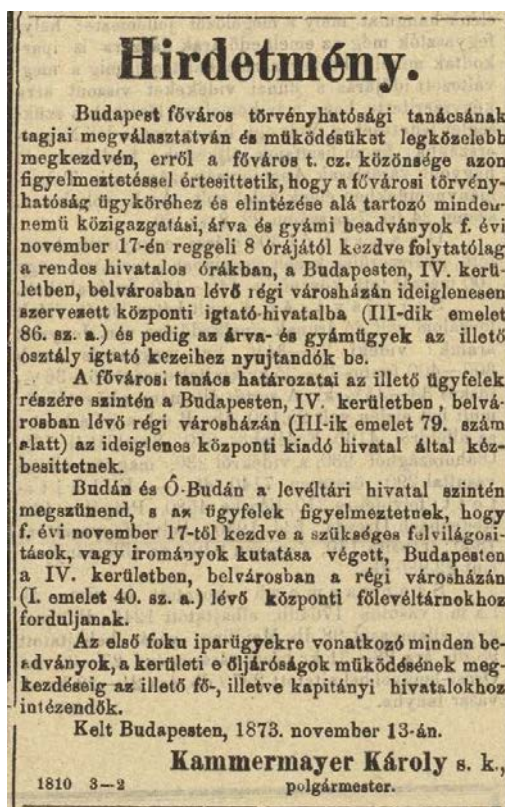
¹ A főváros tanácsa a javaslatot elfogadta, és az 1913. évi költségvetésbe beillesztette a kiadvány költségeit. A kötet megjelent az egyesítés évfordulójára. Gárdonyi Albert: *A főváros egyesítésére vonatkozó okmányok gyűjteménye*. Budapest, 1913.

2. kép. Gárdonyi Albert levéltáros előterjesztése a Budapest egyesítésével kapcsolatos okmányok összegyűjtésére és kiadására, 1912. október 25. (BFL IV.1407.b. 4467/1913-XIV.)

Mi is történt 1873. november 17-én? Az egyesített főváros hivatali szervei akkor vehették át az ügyintézt a három elődváros hivatalaitól, amikor a főváros hivatali állásait elfoglalták az egyesített főváros létesítéséről szóló [1872. évi XXXVI. törvénycikk](#) szerint megválasztott, illetve kinevezett tisztviselők. Az ügyintézés átvételének napja volt november 17., ezt azonban – az alakuló közgyűléssel és a főtisztviselők megválasztásával szemben – nemigen vehette észre senki a hivatali embereken, valamint azokon a polgárokon kívül, akiknek a város hivatalainál éppen intézendő ügyük volt. Nem utolsó sorban pedig a levéltár ügyfelei, akiknek figyelmét külön felhívták, hogy „Budán és Ó Budán a levéltári hivatal szintén megszűnend”, ezért „november 17-től kezdve a szükséges felvilágosítások, vagy irományok kutatása végett, Budapesten a IV. kerületben, belvárosban² a régi városházán (I. em. 40. sz. a.) lévő központi főlevéltárnokhoz forduljanak”.

² Az 1873-ban kialakított kerületekről ld. Gerhard 2022.

3. kép. Hirdetmény az ügyintézés átvételéről az új fővárosi törvényhatóság szervei által. (Pesti Napló, 1873. november 18.)

A közgyűlés 1913. október 22-i ülésén [Bárczy István](#) polgármester, a tárgyalás alatt lévő napirendet megszakítva, az alábbi előterjesztést tette:

„Elnöki tiszteből folyó kötelességemnek tartom, hogy a mai közgyűlésen megemlékezzem arról a negyven év előtt lejátszódott és fővárosunk életében kétségtelenül legfontosabb eseményről, amely a régi három testvérvárosnak, Pestnek, Budának és Óbudának egyesítését, tehát a mai egyesített Budapest fővárosnak valóságos megszületését, életre keltét jelenti. [...] Az [1873. évi 80. sz. közgyűlési határozat](#) szerint ugyanis a főváros tényleges egyesítésének napjául 1873. évi november 17-ikét kell tekinteni [...] Indítványozom tehát, méltóztassék a főváros tényleges egyesítésének 40-ik évfordulója alkalmára, 1913. év november 17-ére, rendkívüli díszközgyűlés megtartását elhatározni (Helyeslés) és engem felhatalmazni, hogy ebben az irányban a további intézkedéseket megtehessem. (Általános helyeslés és taps.) Méltóztatnak egyhangúlag elfogadni.”³

Miért kellett 1873-ban külön közgyűlési határozattal megállapítani a „tényleges egyesítés” napját? [Óbudán](#), mint koronauradalmi mezővárosban földesúri jogon a kincstárt illették a kisebb királyi haszonvételek – italmérési jog, vásárszabadalom, malomjog – bevételei, s az egyesítési törvény szerint ezeket „a főváros tényleges egyesítése napjától” kellett a fővárosnak átadni. A pénzügyminiszter saját alárendelt hivatali szervei számára szóló rendelkezése szerint ez a „tisztviselői kar teljes megalakulásától feltételezett” tényleges

³ Fővárosi Közlöny 1913/74. (október 22.) 2608. p.

egyesülés – a megállapítás tétje tehát ekkor pusztán az volt, mely határnaptól illetik a fővárost ezek a bevételek, és senkiben nem merült fel, hogy ez valaha emléknap lehet.

Miért ezt emelte Bárczy emléknappá a kézenfekvő október 25. helyett? A díszközgyűlés megtartásának október 22-i, közgyűlés közbeni meglepetésszerű előterjesztéséből arra következtethetünk, hogy a jubileum megünneplésére vonatkozó ötlet, illetve elhatározás túlságosan későn született meg ahhoz, hogy a díszközgyűlést – amelyre az aktív városatyákon kívül meghívták az első közgyűlés még életben lévő tagjait és az egyesítés idején városi alkalmazásban állt tisztviselőket is – október 25-re méltó módon meg lehessen szervezni. Kapóra jött viszont az a bizonyára rég elfeledett, és talán a városeyesítés okmányainak már nyomdában lévő kötetéhez folytatott kutatások során előásott határozat, amely a „tényleges egyesítés” napját november 17-ikében állapította meg.

Mi ösztönözhette Bárczyt arra, hogy az egyesítési évfordulót az ünnepek sorába iktassa, és ezzel mintegy megalapozza az önálló fővárosi emlékezetpolitikát? Bárczynak nem adatott túlságosan hosszú békebeli polgármesterség, 1906. június 19-én történt megválasztása és a világháború kitörése között nyolc év telt el. Mégis ez az egyetlen időszak a főváros történetében, amelyet sok évtized után is máig az akkori polgármester neve után szokás emlegetni,⁴ a megújulás, a példátlan fejlesztési, beruházási boom képzetét társítva hozzá. Ennek méreteit érzékelteti, hogy míg a millenniumi kor nagy fejlesztési hullámában tíz év alatt mintegy 150 millió koronát költöttek beruházásokra a fővárosi önkormányzat forrásaiból (a millennium fényének emeléséhez persze párhuzamosan számos állami beruházás is hozzájárult), a Bárczy-korszakban feleannyi idő alatt közel 230 milliót!

4. kép. Bárczy István (1866–1943), 1906 körül.
(FSZEK Budapest Gyűjtemény, képzazonosító: 041127)

⁴ A városeyesítéstől a millenniumig terjedő időszakot visszatekintve gyakran nevezték a „három Károly” korának, az időszakot végig szolgáló Ráth Károly főpolgármester, Kamermayer Károly polgármester és Gerlóczy Károly alpolgármester után. Ez ugyanakkor nem jelentette a polgármester személyes szerepének Bárczyéhoz hasonló kiemelését. A Bárczy-korszakról lásd: Erdei 1991.; Sipos [1996.]; Varsányi 2008.

Az utókor emlékezete Bárczyval kapcsolatban a kiemelkedő gyakorlati városvezetőre összpontosít, és kevésbé szokás rá, mint a századelő jelentős és igen tehetséges politikusára is gondolni. Pedig igen határozott politikai víziója volt, amikor 1906-ban egymásra torlódó pénzügyi, politikai és lakhatási válság, a társadalmi feszültségek kiéleződésének légkörében átvette a főváros vezetését.

A várospolitikai számos területen végrehajtott gyakorlati lépéseinek egy irányba mutató célját abban látta, hogy saját eszközeivel előmozdítsa az átmenetet a rendies válaszfalakkal tagolt osztálytársadalomból egy olyan modern, nyitott nagyvárosi társadalomba, amelyben fokozatosan megszűnik a polgárság és az alsó rétegek közötti szakadék. Ehhez kéz a kézben kell járnia az anyagi biztonság, a tisztas megélhetés lehetőségének mindenki számára, a politikai jogok kiterjesztésének és a kultúrához való hozzáférésnek. Úgy értékelte, hogy országos szinten a reformok lassan haladnak, részben megrekedtek. Fel kell vállalni pozitív értelemben azt, – amit sokan már akkor negatív értelemben hangsúlyoztak – hogy Budapest, mint modern metropolisz társadalmi, kulturális és politikai értelemben is más minőség az ország nagyobb részéhez képest. Budapestnek élen kell járnia, utat kell mutatnia a reformokban, akár az ország egészéhez képest előre futva, szükség esetén az országos folyamatoktól részben elszakadva is. Ehhez jelentősen ki kell bővíteni a főváros önkormányzati jogait, és demokratizálni kell a várospolitikát, amelynek kiindulópontja a lakosság szűk rétegére kiterjedő választójog kiterjesztése és a legnagyobb adózók kiváltságos képviselőtét biztosító [virilizmus](#) eltörlése.

Programja egészében a fennálló viszonyok súlyos kritikája volt, és azok lényegi megváltoztatására irányult. Városvezetői eredményeit ugyanakkor politikusi érényeinek is nagymértékben köszönhetette. Ő volt az a korabeli magyar politikában, aki Tisza Istvántól a szociáldemokratákig mindenkivel együtt tudott működni. A városegyesítési jubileum ünneppé tételében is lehetőséget ismert fel programjának olyan módon való hirdetésére, hogy az egyáltalán ne legyen eleve megosztó olyan közegben sem, amely inkább a létező struktúrák minél több elemének megőrzésében érdekelt. A városegyesítés kultuszának hivatalos rangra emelése révén kapcsolódni tudott az egyesítés kora élő Budapest „világváros” gondolatához, amely azt fejezte ki, hogy Magyarország szuverenitása a Monarchia keretei között ugyan csökevényes, de fővárosának világvárosi nívója a nemzet nagyságának, erejének és teljesítményének jelképe, azt jeleníti meg a világ számára, biztosítva az ország helyét a nap alatt. Bárczy ezt teljes mértékben felvállalta, ugyanakkor kiegészítette azzal a gondolatkörrrel, amely szerint Budapest legyen abban is világváros, hogy a szociális kérdéseket hogyan oldja meg, hogyan biztosítja a társadalmi integrációt, hogyan teremti minden lakosa számára jó életet és emelkedési lehetőséget.

A jubileumi díszközgyűlésen elmondott beszéde Bárczyt ezúttal is a politikai kommunikáció mestereként mutatja meg. Felszólalásának nagy része győzelmi jelentés a hagyományos értelemben vett nemzeti főváros – világváros eszméjének megvalósulásáról: ha „Kelet-Európa három nagy városától, t. i. Pétervártól, Moszkvától és Konstantinápolytól eltekintünk, úgy elmondhatjuk, London, Páris, Berlin és Bécs után Európa civilizáltabb részének következő legnagyobb városa Budapest. Azt hiszem, ez a tény meghaladja a 40 év előtti derék pestiek és budaiak legteljesebb reményeit.”⁵ További elképzeléseit egyfajta látomásként vázolta fel, milyennek képzelte tíz év múltán a félszázados Budapestet, hozzátéve: „Ezeket mind meg kell csinálni, és meg is fogják csinálni, csak hogy esetleg nem mi, hanem az utódaink.”⁶

⁵ BFL IV.1403.a 2134/1913. (november 17.) 771. p.

⁶ Uo. 2137/1913. (november 17.) 789. p.

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS TÖRVÉNYHATÓSÁGI BIZOTTSÁGA
1913. ÉVI NOVEMBER 17-ÉN A BALPARTI VIGADÓ NAGYTERMÉBEN

TARTOTT

(23.) DÍSZKÖZGYŰLÉSE.

I. TÁRGY.

A három testvérváros: Pest, Buda és Ó-Buda egyesítésének negyvenedik évfordulója.

II. JEGYZŐKÖNYV.

Jelen voltak:

Bárczy István dr.
helyettes főpolgármester elnöksége alatt:

Rózsavölgyi Gyula, Bódy Tivadar dr., Festetics Géza gróf alpolgármesterek, Melly Béla dr. árvaszéki elnök,
Almády Géza, Buzay Károly, Buzáth János dr., Déry Ferenc dr., Fock Ede, Folkusházy Lajos, Harrer Ferenc dr.,
Krátty János, Márkus Jenő dr., Piperkovics Bátor, Rényi Dezső, Vita Emil dr., Wildner Ödön dr. tanácsnokok,
Márker Aladár tanácsnok-főjegyző, Melha Kálmán főjegyző, Szimély Árpád főszámvevő, Thirring Gusztáv dr.
stat. hiv. igazgató; továbbá:

Emőd József dr.,	Hanvai Sándor,	Rupp László,
Gergelyi Sándor,	Márkus Imre,	Szalay Sándor dr. és
Gorecky Zsigmond,	Rózsavölgyi Antal,	Szepessy Rezső dr.

kerületi elöljárók:

Acsey Antal dr.	Brachfeld Sándor	Follért Károly	Grünfeld Miksa
Adler Zsigmond dr.	Breitenfeld Ferenc dr.	Forbáth Imre dr.	Grünwald János dr.
Andreánszky Jenő dr.	Breiter Lipót	Földváry Imre	Grünwald Mór
Auer Róbert	Breiter L. Zsigmond	Frankl Adolf	Gundl János
Bachrach Károly	Brodesser János	Freund Vilmos	Győry István dr.
Back Fülöp	Bródy Ernő dr.	Fried Zsigmond	Hahóthy Sándor
Bakács János	Bródy József	Friedmann Bernát dr.	Haimiss Géza dr.
Bamberger István dr.	Bródy Lajos dr.	Frisch Ignác	Hajdu Marcel dr.
Baracs Marcel dr.	Bródy Samu dr.	Frivaldszky Sándor	Halász Frigyes dr.
Baranski Gyula dr.	Brust Dávid	Fülöp Károly dr.	Halász Manó
Basch Gyula dr.	Chorin Ferenc dr. ifj.	Füredi Mór dr.	Harsányi Adolf
Battenberg Lajos	Csukássy Jenő dr.	Füst László	Havas József
Bayer Antal	Czettel Gyula	Gáhr Vilmos dr.	Havass Károly
Bán Sándor	Czigler Ármin dr.	Gamauf Géza	Havass Rezső dr.
Báthory Károly	Czónicz Márton dr.	Gál Károly	Haypál Benő
Beck Adolf	Darvai Fülöp dr.	Gálos Kálmán	Hegedűs János dr.
Becsey Antal	Dán Leó	Gebhardt Károly dr.	Heinrich Kálmán dr.
Beimel Sándor	Dick Béla	Gelléri Mór	Herczeg József
Beliczay Béla	Eckermann Ede	Gelléri Jenő	Herr Lajos
Benedek Dezső	Eiser Nándor	Gerber Béla dr.	Herzfeld Frigyes
Benedek János dr.	Elek Bernát	Gerenday Béla	Heuthaler Frigyes
Berger Rezső dr.	Ember Károly	Gerlei Lajos	Hérmán Ödön
Biró Henrik	Engel Pál	Ghillány Mihály dr.	Holzer Sándor
Bischitz Miksa dr.	Epstein Manó dr.	Girardi József	Horner Samu
Bittner János	Erényi Béla	Glück Erőz János	Horváth A. János
Blum Sándor	Ernyei Mór dr.	Glück Frigyes	Horváth József
Boros Ernő dr.	Erős Sándor dr.	Glücksthal Samu dr.	Hórvát Lipót dr.
Bosnyák Izso	Eulenberg Salamon dr.	Goldschmid Bernát	Hospotzky Alajos
Bossányi Iván dr.	Farkas Gyula	Grauer Vilmos dr.	Hüvös Iván
Botzenhardt János dr.	Feleki Béla dr.	Grecksák Károly	Hüvös József
Böszörményi Oszkár dr.	Fischer Emil	Grossmann Miksa	Jencs Vilmos

192

5. kép. [A jubileumi díszközgyűlés jegyzőkönyve, 1913. november 17.](#)

A díszközgyűlés utolsó szónoka Molnár Ferenc író volt, aki ekkor maga is tagja a közgyűlésnek a demokrata párt színeiben. A „békekorszak” végének súlyos feszültségeit érzékelteti, hogy felszólalásában – a nem távoli jövőt profetikusan előre vetítve – hosszasan foglalkozott „Budapest ellenségeivel”, akik „bűnbakot keresnek ennek a városnak – ha szabad ezt a szót használnom – a személyében, az ország nagy és régi bajaihoz.”

„Egy érzésem van, igen tisztelt uraim,” – folytatta – „hogy ha valamikor eljönnek azok a nagy külpolitikai bonyodalmak által már most bevezetett, de talán csak évszázadok múlva esedékes világtörténelmi változások, ahol egyszer a magyar nemzetet fel fogják hívni, hogy álljon elő és sorolja fel azokat az érdemeket, amelyek amellel szólnak, hogy a világ hatalmai a magyar nyelvet, a magyar fajtának a jogait fenntartsák, ha talán unokáink unokái megérik a szerencsétlen időt, hogy itt számot kell adniuk arról, hogy mit csináltunk e földön, meg vagyok győződve róla, hogy az első szó, ami az utódok szájából el fog hangzani, az lesz, hogy

»Budapest«. Késői elégtétel, de elégtétel lesz haló porainkban azért a keserű gondolatért, hogy oly sokan vannak, akik ezt a várost nem szeretik.”⁷

Levéltári források

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

IV.1403.a Budapest Székesfőváros Törvényhatósági Bizottsága közgyűlési jegyzőkönyvei

Nyomtatott forrás

Fővárosi Közlöny, 1913.

Felhasznált irodalom

- Erdei 1991. Erdei Gyöngyi: [*Fejezetek a Bárczy-korszak történetéből. Budapest művelődéspolitikája a századelőn.*](#) Budapest, 1991.
- Gerhard 2022. Gerhard Péter: Az egyesülő Budapest közigazgatási és választókerületeinek kialakulása. *Levéltári Mozaikok* 2022/17.
DOI: [10.56045/BLM.2022.17](#)
- Sipos 1996. Sipos András: [*Várospolitikai és városigazgatás Budapesten 1890–1914.*](#) Budapest, [1996.]
- Varsányi 2008. Varsányi Erika: Bárczy István. In: *A főváros élén. Budapest főpolgármesterei és polgármesterei 1873–1950.* Szerk.: Feitl István. Budapest, 2008. 163–177. p.

Impresszum

Budapesti Levéltári Mozaikok

A kiadó neve: Budapest Főváros Levéltára
A kiadó székhelye: 1139 Budapest, Teve u. 3-5.
Felelős kiadó: Dr. Kenyeres István főigazgató

Főszerkesztő: Dr. Simon Katalin

Szerkesztőség: Fazekasné Dr. Toma Katalin, Dr. Fehér Csaba, Dr. Garami Erika, Dr. Ternovác Bálint, Dr. V. László Zsófia, Tóth Gergely (technika- és honlapfelelős)

A szerkesztőség elérhetősége: 1139 Budapest, Teve utca 3-5.; 1554 Budapest, Pf. 41.
e-mail: mozaikok@bparchiv.hu

⁷ Uo. 790. p.